

KÖRNYEZETTUDATOS CSELEKEDETEK MOTIVÁCIÓI MAGYAR DIÁKOK KÖRÉBEN

Szabó Zoltán Ábel¹, Kristóf Hanna Emília², Ágoston Csilla³

¹ ELTE PPK Pszichológiai Intézet, szaboabel@student.elte.hu

² ELTE PPK Pszichológiai Intézet

³ ELTE PPK Ember-Környezet Tranzakció Intézet

A környezettudatosság korunk fontos kérdésköre, ennek megfelelően már több pszichológiai kutatás is foglalkozott azzal, milyen aspektusok határozzák meg, hogy az egyének végrehajtanak-e környezetbarát cselekedeteket. Azonban a magyar populáció körében ezen – már meglévő – elméletek és modellek alkalmazhatósága nincs megfelelően felmérve. Ezért ebben a kutatásban kvalitatív módszertannal, interjúkon keresztül vizsgáljuk, hogy a magyar fiatalok milyen motiváló erőket említenek, melyek saját és mások cselekedeteit irányítják környezettudatos cselekedetek elvégzésére. A minta 10 fő, 22 éven aluli magyar fiatalból állt (16-22 év, M=18,9 év, SD=2,13). A velük készült interjúk átiratainak elemzése és kódolása során több motivációs címke került azonosításra, melyeket a Theory of Planned Behaviour (Tervezett cselekvés elmélete, továbbiakban TPB) és a Value-Belief-Norm (Érték-meggyőződés-norma elmélet, továbbiakban VBN) elmélet modelljeinek elemeivel hasonlítottunk össze. Az eredmények alapján az előbb említett két modell aspektusai megjelennek az interjúk átirataiban, de hiányoznak az elméletekből az interjúkban többször is említett érzelmi és a lehetséges társas, vagy anyagi nyereségek hatásai. Így összesen 4 témát: *Társas motivációk*, *Nyereség*, *Intrinzik*, *személyes motiváló tényezők* és *Nem társas külső motiváló tényezők* lehetett megkülönböztetni, melyek jól lefedik a felmerült szövegtartalmakat. Ezekon felül a VBN és TPB modellek egyes részeinek megjelenése kevésbé volt központi az eredeti nyugat-európai és amerikai populációhoz képest. Az eltérés hátterében kulturális és gazdasági okok is állhatnak.

Kulcsszavak: környezettudatosság, tematikus tartalomelemzés, Tervezett cselekvés elmélete, Value-Belief-Norm elmélet

Az emberiség jelentős hatása a Föld éghajlatára és természeti jelenségeire már régóta ismert (Intergovernmental Panel for Climate Change, 2007, 2018), és az elmúlt évek környezeti katasztrófái miatt egyre többen próbálnak valamit tenni a megindult klímaváltozással kapcsolatos folyamatok megállítására, vagy visszafordítására (Kristóf, Varga, Berze és Düll, 2021; Olli, Grendstad és Wollebaek, 2001; Szabó, Varga, Berze és Düll, 2021; Yuriev és Sierra-Barón, 2020). Ez azonban nem jelenti azt, hogy mindenki ugyanolyan mértékben képes vagy akar hozzájárulni ehhez a közös üggyhez, hiszen a különböző élethelyzetekben lévők számára más-más lehetőségek érhetőek el (Gifford, 2011). Annak érdekében, hogy változást érhessünk el, és többen vegyenek részt különböző programokban és cselekedjenek környezettudatosan, kulcsfontosságú, hogy azonosítsuk azokat az akadályokat és motivációkat, amelyek meghatározó hatással vannak az egyének viselkedésére. Több elmélet is született már ezeknek a rendszerbe foglalásáról, azonban annak szükségessége, hogy ezeket nemcsak statisztikai, hanem más módszerekkel is vizsgáljuk továbbra is óriási, hiszen a már kiforrott kvantitatív elméletek esetében is jelentkezhetnek olyan inkonzisztenciák, melyek mögött eddig ismeretlen mechanizmusok állhatnak (Shah és Corley, 2006).

Emellett a tanulmány másik célja is ehhez kapcsolódik, hogy a korlátozott magyar szakirodalomban leginkább csak kvantitatív módszertannal kutatott kérdéskört kvalitatív módon is kiegészíthessük és interjúkon keresztül vizsgáljuk a magyar fiatalok gondolatain keresztül. A pszichológiai elméletek általánosíthatóságához szükséges azok érvényességének tesztelése minél több kulturálisan is különböző csoporton. Ezzel lehetséges a kultúrából és életmódból származó torzítások kiszűrése (Grúňová, Sané, Cincera, Kroufek és Hejcmanová, 2018; Tindle, 2021). A tanulmányban azért a serdülő és fiatal felnőtt korcsoport vannak fókuszban, mert bár jelentős tudásanyaggal rendelkezünk az attitűdjeikről, az általuk végzett környezettudatos cselekedetéről és az azokra vonatkozó szándékaikról (Kristóf és mtsai, 2021; Szabó és mtsai, 2021), de az általuk észlelt személyes motivációk és akadályok kevésbé ismertek. Ezek megismerése azért is fontos, mert ebben az élettörténeti fázisban az egyének gyakran alakítanak ki olyan szokásokat, melyeket egész életükön keresztül megtarthatnak (Strömmer és mtsai, 2020). Ezért a körükben történő intervenciókhoz – melyeknek célja viselkedésváltozás elérése és szokások kialakítása – kifejezetten fontos megismernünk a környezettudatossággal kapcsolatos gondolataikat.

ELMÉLETI BEVEZETŐ

A VALUE-BELIEF-NORM MODEL

Annak értelmezésére, hogy milyen folyamat eredménye a környezettudatos cselekedetek elvállalása, már több elmélet is született. Ezeknek az alapját az egyénekre jellemző világnézetet (worldview) alkotó értékek adják (Baierl,

Johnson, és Bogner, 2021; Bogner, 2018; Dunlap és van Liere, 1978; Dunlap, van Liere, Mertig és Jones, 2000; Grúnová és mtsai, 2018; Schultz és mtsai, 2005; Stern, 2000; Torkar, Debevec, Johnson és Manoli, 2020), amelyek általános és valamennyire stabil célok, amik az emberek döntéseire, attitűdjeire és cselekedeteire vannak befolyással (Bouman, Steg és Zawadzki, 2020). A környezethez való viszonyulással kapcsolatban kétféle világnézetet különböztethetünk meg, az antropocentrikus (azaz az ember természet feletti dominanciájában való hit) és az öko-/biocentrikus (azaz a környezet megóvásában és tiszteletben tartásában való hit) látásmódokat (Bogner, 2018; Dunlap és mtsai, 2000; Dunlap és van Liere, 1978). Utóbbi világnézetet három érték alkotja (Lee, 2011; Stern és Dietz, 1994): az altruisztikus, egoisztikus és bioszferikus beállítódások, melyek a környezettudatos cselekedetekhez alapot nyújtó motivációkként is értelmezhetőek. Az első esetben a szándék a klímaváltozás másokra irányuló negatív hatásának csökkentése, vagy megszüntetése, a második esetben ugyanez a cél nem mások, hanem az egyén saját jóllétének biztosítása, míg a harmadik esetben a környezet védelmének a célja a megőrzés és az emberi beavatkozás lecsökkentése, azaz a természet önmagáért való megőrzése (Han, 2015; Lee, 2011; Schultz és mtsai, 2005; Stern és Dietz, 1994).

A Value-Belief-Norm modell (Érték-meggyőződés-norma elmélet, továbbiakban: VBN; Stern, Dietz, Abel, Guagnano és Kalof, 1999) folyamatát (Érték – Világnézet – Következmények tudatossága – Tulajdonított felelősség – Személyes norma – Viselkedés) követve kirajzolódik, hogy a relatíve stabil alapokat jelentő értékekből és orientációkból (világnézet) kiindulva milyen komplex feltételeknek kell teljesülnie ahhoz, hogy egy egyén környezettudatos cselekedetet hajtson végre.

A hierarchikus VBN modellben a következmények tudatosságának szerepe az, hogy a személynek a tudatában van egy feltételezés arról, hogy egyes viselkedések milyen hatással vannak a környezetre (Han, 2015; Lányi, 2008). Ezt az elemet más szerzők máshogy értelmezhetik és nevezhetik (probléma-tudatosság, feltételezett következmények), de ezek lényegüket tekintve azonos konstruktumok (Lányi, 2008).

A tulajdonított felelősség (ascribed responsibility) az előzőhöz szorosan kapcsolódik, hiszen a tudás egy viselkedés lehetséges következményeiről akkor aktiválja a személyes normákat, ha azok miatt felelősséget vállalunk (De Groot és Steg, 2009; Gifford, 2011) és úgy érezzük, hogy saját hozzájárulásunk fontos akkor is, ha az minimálisnak tűnik, de elősegítheti a pozitív következmények elérését vagy a negatívok elkerülését.

A tulajdonított felelősség személyes fontosságának felismerése egyfajta erkölcsi kötelességet ró a személyre (De Groot és Steg, 2009; Han, 2015), melynek oka a személyes normák aktivációja. Ez arra motiválhatja a személyt, hogy környezettudatos cselekedetekben vegyen részt, mivel, ha nem így tesz, de rendelkezik a személyes erkölcsi kötelességhez kapcsolódó meggyőződéssel, akkor a viselkedés és attitűd közötti belső feszültség negatívan hathat az önértékelésére és stressz forrása lehet a kognitív disszonancia elmélet alapján (Benke, 2018; Festinger, 1957). Azonban a kognitív disszonancia redukciójának több

lehetősége is van, így ezt a belső feszültséget tagadással, vagy a disszonanciát okozó körülmények eltávolításával is képes kezelni az emberi elme, ez azonban a környezettudatos cselekedetek akadályává válhat (Festinger, 1957; Stoll-Kleemann, O’Riordan és Jaeger, 2001).

Az elmélettel kapcsolatban több kritikát is megfogalmaztak már: többek között azt, hogy Klöckner (2013) metaanalízise alapján a VBN-t felépítő elemek egy része között empirikus adatok alapján csak gyengén rajzolódott ki láncolat az értékeken, világnézetén, következmények tudatosságán és tulajdonított felelősségen keresztül (Schultz és mtsai, 2005), ennek azonban több más empirikus kutatási eredmény (Dietz, Fitzgerald és Shwom, 2005; Van Riper és Kyle, 2014) ellentmond. Ez is jól mutatja, hogy további empirikus kutatások is indokoltak, melyeknek az alátámasztására fontos lehet annak vizsgálata is, hogy hogyan jelennek meg az elméleteket alkotó fogalmak az emberek mindennapi gondolkodásában. Klöckner (2013) további kritikája a VBN-nel szemben, hogy a személyes norma nem egyedülként határozza meg, hogy a személy környezettudatos cselekedetbe fog bocsátkozni. A limitációi ellenére ez egy jelentős nemzetközi összehasonlításokhoz is alkalmazható elmélet, ahogyan ezt bizonyítja Riepe és munkatársainak (2021) empirikus kutatása, mely során összesen 2303 német, francia, norvég és svéd lakos részvételével használták a modellt az ő környezettudatos cselekedeteik megmagyarázásra. Ugyanakkor azon pszichológiai elméletek, melyek az egyének viselkedésének kialakulására igyekeznek fényt deríteni, rendkívüli komplexitásuk miatt nem képesek pontosan megmagyarázni a cselekedeteket, így az eddigi metaanalízisek (Bamberg és Möser, 2007; Klöckner, 2013) alapján a megmagyarázott variancia nem erős, de elfogadható (Pallant, 2016), mivel (R^2) 0,5-ös érték fölött áll.

A VBN azonban csupán egyike azon modelleknek, melyek próbálják azt a komplex pszichológiai folyamatot leírni, mely a viselkedési szándékhoz és végül valós cselekedetekhez vezet. Több más modell is létezik, melyeket a pszichológia területén alkalmaznak, például Ajzen (1985, 1991) Theory of Planned Behaviour elmélete (Tervezett cselekvés elmélete, továbbiakban: TPB), amely a továbbiakban részletesebben is ismertetésre kerül.

A THEORY OF PLANNED BEHAVIOUR ELMÉLET

A TPB modell (Ajzen, 1985, 1991) szerint minden viselkedés három egymással egyenértékű pszichológiai konstruktum – az adott viselkedésre irányuló egyéni attitűd, a norma és az észlelt viselkedéses kontroll – következménye (Ajzen 1985, 1991; Han, 2015; Hoek, Pearson, James, Lawrence és Friel, 2017; Klöckner, 2013). Ezek Klöckner (2013) leírása alapján kerülnek részletesebb bemutatásra.

A környezettudatos viselkedésre irányuló attitűd ezen konstruktumok közül az egyik, amely az adott viselkedés (mint attitűd tárgy) kívánatosságának értékelését és összehasonlítását jelöli más lehetséges cselekvési módokkal. A pozitívabb attitűd inkább fog vezetni tettekhez (Klöckner, 2013). Az észlelt viselkedéses kontroll az egyén személyes elgondolása arról, hogy mekkora valenciával bír egy viselkedési mód végrehajtására más alternatívákkal szemben

(Klöckner, 2013). Ha úgy gondolja, hogy az adott cselekedet számára nem megvalósítható, akkor pozitív attitűd mellett sem fogja azt végrehajtani. A norma a személy által mások irányából érkező vélt vagy valós cselekvéses elvárások észlelése. A társas nyomás óriási hatással van arra, hogyan viselkedik valaki egy adott szituációban, ezért a társas elvárás és támogatás szerepe kiemelkedő (Klöckner, 2013).

A VBN-hez hasonlóan a TPB sem áll kritika nélkül: egyik erős kritikája, hogy a szokásokat Ajzen (1985, 1991) nem foglalta bele a modellbe, annak ellenére, hogy a bizonyos körülmények között a cselekedeteket gondolkodás nélkül, automatikusan hajtják végre az emberek, valamint hiányoznak azok az erkölcsi motivációk, melyek például a VBN-ben megjelennek (Klöckner, 2013).

Itt szeretnénk beszélni a VBN és TPB elméletek egymáshoz való viszonyáról, miszerint a szakirodalom a két konstruktumot egy kiterjedtebb modellben értelmezi (Delaroche, 2020; Han, 2015). A környezettudatos cselekedetek elvégzéséhez vezető folyamatot Delaroche (2020) szerint a TPB a racionális, míg a VBN az erkölcsi (morális) szempontból tudja végig követni, ugyanakkor arról, hogy ezek két szálon egymástól függetlenül zajlanak és csupán a viselkedésben érnek össze (Delaroche, 2020), vagy egymásba illeszkedve állnak interakcióban (Han, 2015) továbbra sincs konszenzus. Továbbá ezt a racionális-morális felosztást támogatja Zhang, Ruiz-Menjivar, Luo, Liang és Swisher (2020) eredménye arról, hogy az agráriumban dolgozó kínaiakból álló mintájukon a VBN inkább az önzetlen viselkedést, míg a TPB inkább az önérdek vezérelte cselekedeteket jósolta be.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

Jelen kutatás célja a környezettudatos cselekedetek kialakítását segítő észlelt motivációs tényezők felmérése magyar fiatalok körében kvalitatív módszerekkel. Ennek megfelelően vizsgáljuk az előzőekben bemutatott két modell elemeinek előfordulását és esetleges hiányosságait is.

- Milyen gyakran említene az interjúban motivációkat?
- Azonosíthatóak-e a TPB (Ajzen, 1985, 1991) és VBN (Stern és mtsai, 1999) modellek elemei?
- Felmerülnek-e a modellekben nem szereplő, további motivációk?

MÓDSZER

AZ ELJÁRÁS MENETE

A tanulmány kvalitatív módszertannal készült és félig-strukturált interjúkat elemeztünk. Az ezek során elhangzott témák és kérdések leginkább az

interjúalanyok saját percepciójának felmérését célozták a klímaváltozás és a COVID-19 előbbihez fűződő kapcsolatáról, tehát annak vizsgálatára irányultak, hogy a járványhelyzet okozta, sokakat érintő kényszerű életmódváltás hogyan hatott az emberek környezettudatos cselekedeteire és szándékaira. De ezek mellett is kiemelkedően fontos része volt a kérdéssornak, hogy az emberek általában mit tesznek a környezetért és mi szükséges ahhoz, hogy egyre több környezettudatos szokással rendelkezzenek a mindennapi életükben (lásd 1.sz. melléklet). Az interjúk felvételét jóváhagyta az Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Karának Kutatásetikai Bizottsága, az etikai kérelem száma 2021/375.

Az interjúk felvétele 2021 októbere és 2022 februárja között történt pszichológia alap- és mesterszakos, valamint környezetvédelmi szakpszichológus szakirányú továbbképzésben részt vevő pszichológus hallgatók által. A 25 félig-strukturált interjú alanyainak felkeresését és tájékoztatását az azt felvevő hallgatók végezték olyan interjúalanyokat keresve, akik foglalkozásuknál fogva érintettek, vagy erősen érdeklődnek a téma iránt, ezért több korcsoportból és nemcsak magyar populációból állt a minta. Az interjúkat előzetes tájékoztatás után rögzítették, amikből anonimizált módon szó szerinti átírások készültek.

MINTA

Annak érdekében, hogy a minta koherens legyen és az interjúalanyoktól származó információkból és azok egymással való összehasonlításából további következtetéseket és kutatási témákat tudjunk felfedezni, kiszűrésre kerültek a nem magyar nyelvű interjúk, valamint a 22 évnél idősebbek. Azért ezt a kort választottuk határként, mert az életkorban következő interjúalany már 28 éves volt és így olyan életesemények és tapasztalatok után járhat (például diplomázás, esetleg házasság), melyek fundamentális módon változtatják meg a körülményeit, így rontva a minta koherenciáját. A kódolás ennek ellenére 20 interjú történt, azonban az előbb említett koherencia érdekében, valamint az újabb interjúk redundanciája és az általuk nyújtott kevés új kód indokolatlanná tette mindegyik felhasználását. Így az elemzésbe bevont interjúk száma 10, amely a mintaméret meghatározásának szempontjából a már felsorolt okok miatt adekvát (Sandelowski, 1995).

1. táblázat

Az interjúkon résztvevők neme, életkora és az interjúk környezettudatosság témájához releváns demográfiai, élethelyzeti és tapasztalati információk

Interjúalany sorszám	Nem	Életkor (év)	Releváns információ
1.	Nő	22	Fridays for Future megmozdulásokon vett részt, öko-kávézóban dolgozik
5.	Férfi	18	Téma iránt érdeklődő
8.	Férfi	19	Egyetemi hallgató környezettan alapszakon,

			cserkész volt
10.	Nő	17	Gimnazista Budapesten
12.	Nő	16	Gimnáziumi diák Budapesten
16.	Nő	19	Téma iránt érdeklődő
17.	Nő	22	Téma iránt érdeklődő
18.	Nő	18	Gimnáziumi diák Budapesten
19.	Nő	17	Gimnáziumi diák Budapesten
24.	Férfi	21	Mezőgazdasági technikus

Az interjúalanyok átlagéletkora 18,9 év (SD=2,13) és 7 fő nő (70%), ezért a nemi arányok tekintetében a mintánk eloszlása egyenlőtlen. Az interjúalanyok abban sem egységesek, milyen szinten tesznek, vagy érdeklődnek a környezettudatosság iránt (1. táblázat). A járványhelyzet alatti szabályozások változásával az interjúk felvételének lehetőségei is megváltoztak, ennek megfelelően offline (N= 9) és online (N=1) formában is zajlottak.

AZ ELEMZÉS MÓDSZERTANA

Az interjúk elemzése az egyik leggyakoribb kvalitatív módszertannal, a tematikus analízissel (Braun és Clarke, 2012) történt. Ez lehetővé teszi, hogy az interjúk szövegében felmerülő témákat azonosíthassuk és a releváns mintázatokat kiszűrjünk (Braun és Clarke, 2012; Fereday és Muir-Cochrane, 2006). Az interjúk előzetes analízisét egymással párhuzamosan, hárman végeztük, majd az elemzéseinket heti vagy félheti rendszerességgel egyeztettük, ezzel egy szakmai konszenzust kialakítva a kódok és címkék relevanciájáról és adott szövegrészlethez való illeszthetőségéről. Ez rendkívül fontos, hiszen az eredmények validitásának és reliabilitásának ellenőrzése csupán más kutatók, vagy az interjúalanyok bevonásával lehetséges. Az interjúelemzés megközelítése hibrid, azaz induktív és deduktív volt, mivel a már előző fejezetben felsorolt elméletek elemeit használtuk címkékként és definíciókként. Realista és tapasztalati módszert alkalmaztunk, mely során az interjúk szövegét explicit módon az interjúalanyok személyes észlelt valóságában értelmeztük, annak társas és társadalmi kontextusába ágyazás nélkül (Braun és Clarke, 2012). Az interjúk átíratának elemzése a QDA Miner Lite™-al történt, amely a Provalis Research vállalat által fejlesztett szövegelemző szoftver, a QDA Miner™ ingyenesen elérhető verziója és rendelkezik a legtöbb alapvető CAQDAS (Számítógéppel támogatott kvalitatív adatelemzési szoftver) funkcióval.

Az elemzés és kódolás folyamatának első lépése előzőlegesen definiált kategóriák, vagy kódok nélkül az interjúkból készült átíratok olvasása volt, ezzel téve a szövegeket ismerősebbé és keltve róluk egy általános benyomást, amelyek segítették a kódolás folyamatának hatékonyságát. A kódolás kezdeti folyamatában lettek kialakítva az első releváns címkék, melyek egy szótól több mondatig terjedő szövegegységekre is ráillettek. Ezek az egységek gyakran egyszerre több címkét is hordozhattak (Braun és Clarke, 2012), amelyeket gyakori együttjárás és azonos definíció esetén az elemzés későbbi részében egy-egy közös

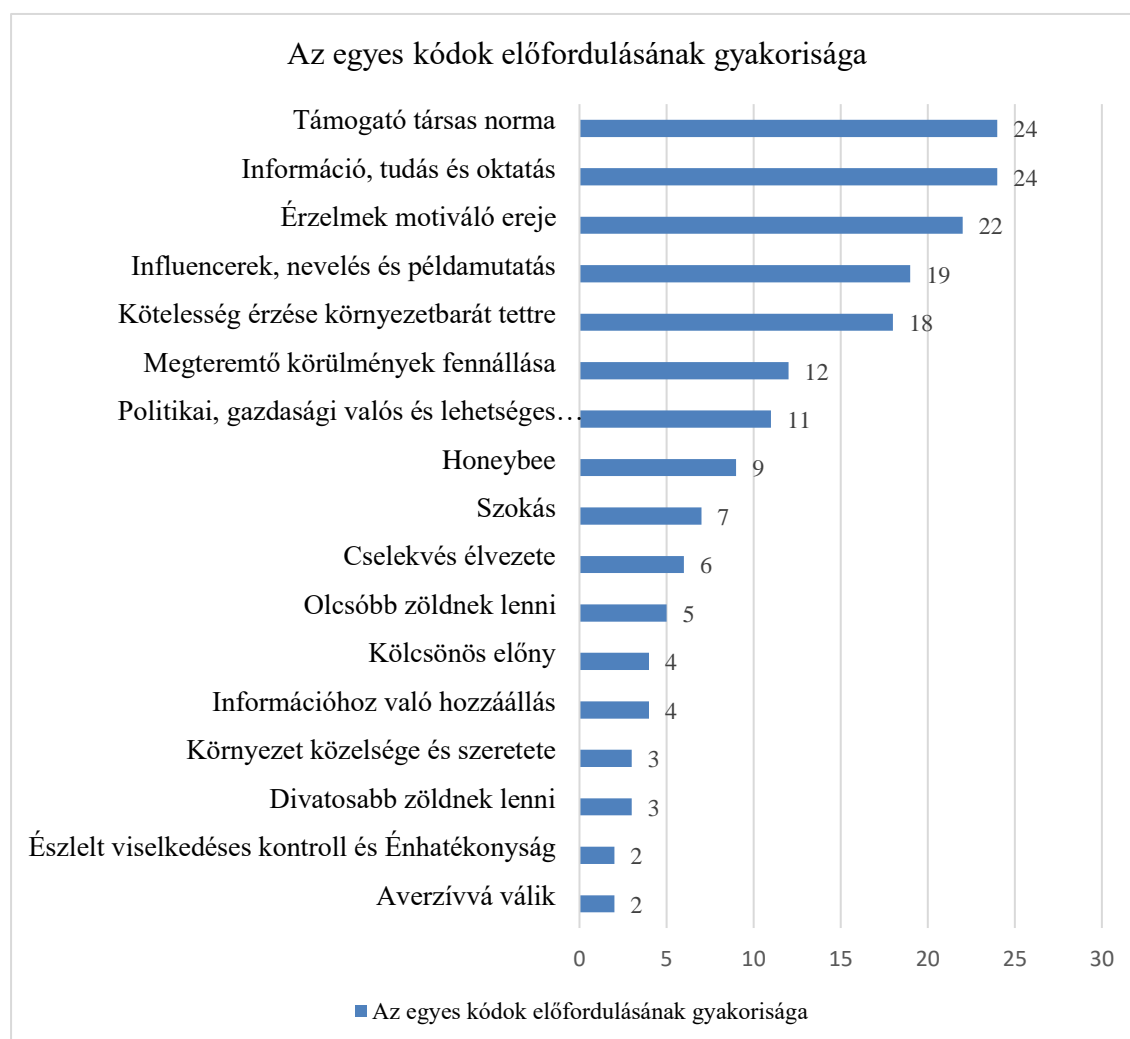
kódba olvasztott össze az első szerző a közös kódolási folyamatot követően. A kódok kijelölése addig tartott, míg az interjúk szövegében már nem tudtunk újabbakat felfedezni. A kódolás után következett az összetartozó címkék potenciális altémákba és témákba rendezése, majd készült el az elemzés.

EREDMÉNYEK

Az interjúk elemzése során kijelölt szövegrészletek összesen 17 motivációs címkebe kerültek besorolásra, melyeket 4 témába rendezett az első szerző. Ezek hivatottak lefedni a környezettudatos cselekedetek elvégzésével kapcsolatos motivációs témákat és kódokat. Ezeket és a hozzájuk tartozó szövegrészletek számát az 1. ábra és a 2. táblázat foglalják össze.

1. ábra

A motivációval kapcsolatos kódok száma az interjúkban (N=10)

2. táblázat

A motivációval kapcsolatos kódok témák szerint

Témák						
Társas motivációk	Influencerek, nevelés és példamutatás	Támogató társas norma				
Nyereség	Olcsóbb zöldnek lenni	Divatosabb zöldnek lenni	Méhecske	Kölcsönös előny	Cselekvés élvezete	Érzelme motiváló ereje
Intrinzik, személyes motiváló tényezők	Információ, tudás és oktatás	Információhoz való hozzáállás	Szokás	Kötelesség érzése környezetbarát tettre	Észlelt viselkedés kontroll és Énhatékonyság	
Nem társas külső motiváló tényezők	Politikai, gazdasági valós és lehetséges kényszerek	Megteremtő körülmények fennállása				

TÁRSAS MOTIVÁCIÓK

A *Társas motivációk* témába az *Influencerek, nevelés és példamutatás* és *Támogató társas norma* címkék tartoznak, ezekre a 3. táblázat tartalmaz példákat.

A szociálpszichológia egyik alapvető törvényszerűsége, hogy a minket körülvevő világ érzékelésére mindig hatással van mások valós, vagy képzelt jelenléte (Smith, Mackie és Claypool, 2014), ezért a normák, csoportidentitások és a másoknak való megfelelni vágyás kulcsfontosságúak a környezettudatos cselekedetek motivációi között. Ezek olyannyira központiak az emberi viselkedés meghatározóiként, hogy mind a TPB (Ajzen, 1985, 1991), mind a VBN (Stern és mtsai, 1999) modellekben kiemelt helyük van, hiszen akár ideiglenes csoportokba sorolás esetén is a személy igyekszik megfelelni és illeszkedni (konformitás) (Perrin és Spencer, 1981), félve attól, hogyha nem tesz így, más csoporttagok közömbösek, sőt ellenségesek lesznek vele és kiközösítik. A létrehozott *Támogató társas normák* címke, mely során a személyek az őket körülvevő csoportok észlelt környezettudatossággal kapcsolatos leíró normáinak megfelelően igyekeznek viselkedni, ezt a jelenséget reprezentálja.

Ehhez kapcsolódva, ha az egyén úgy észleli, hogy csoportja közömbösen viszonyul valamihez és így nem tud kapcsolódni másokhoz, vagy felmérni hogyan viszonyulnának hozzá környezettudatos cselekedetek elvégzésekor, akkor a társas támogatás hiánya miatt állhat el szándékától. Ezen segíthet, ha a személy számára rendelkezésre állnak különböző platformok, ezért kiemelten fontos az előzőhöz hasonló mechanizmusok alapján működő *Influencerek, nevelés*

és *oktatás* címke. Az interjúk tartalmában visszatérően említették a kód nevében felsorolt három aspektus fontosságát mind az információk, mind az attitűdök elsajátítása szempontjából. Hiszen testközelből látni mások példáját és hallani mások tanácsait, legyenek azok Instagram influencerek, óvodai nevelők, vagy éppen földrajztanárok, nagy hatással van az egyénre, főleg a gyermek és serdülőkor alatt.

3. táblázat

Társas motivációk

Kódnév	Idézet
Influencerek, nevelés és példamutatás	„És mindenképp szerintem ezt csak úgy lehet meghonosítani, hogyha beszélünk róla, ösztönözzük az embereket. Esetleg csinálunk kampányokat, beszélgetéseket ezzel kapcsolatban, és megpróbáljuk a pozitív oldalát kiemelni a dolgoknak, és megmutatni azt, hogy mennyivel kevesebb lemondással jár az adott dolog, mint amennyi pozitív hatással.” (16. Interjú)
Támogató társas norma	„...szerintem ez manapság nagyon, vagy egyre elterjedtebb, aminek én nagyon örülök személy szerint, hogy egyre több a vegán, meg vegetáriánus ember, valamint, hogy sokkal jobban odafigyelnek az emberek a tudatos vásárlásra...” (17. Interjú)

NYERESÉG

A *Nyereség* témába az *Olcsóbb zöldnek lenni*, *Divatosabb zöldnek lenni*, *Méhecske*, *Kölcsönös előny* és *Cselekvés élvezete* címkék tartoznak, ezekre az 4. táblázat tartalmaz példákat.

Az emberi viselkedés egyik legmeghatározóbb aspektusa, hogy az adott cselekedet milyen költségekkel jár. Az előző pontban azokat a társas költségeket és nyereségeket mutattuk be, melyeket elérhet a személy környezettudatos cselekedetekkel, de ezen felül más tényezők is irányítják a viselkedést. Ezek közül talán a legfontosabbak, hogy gyakran *Olcsóbb zöldnek lenni*, ekkor az egyén úgy észleli, hogy az elérhető megtakarítások jelentősek, mert a „zöld” termékek vagy eszközök kevesebbet fogyasztanak, vagy egyszerűen olcsóbb a beszerzésük, amire jó példa – amit többször is említettek az interjúalanyok – a használtruha vásárlás, vagy a tömegközlekedés használata. További előny lehet, hogy gyakran

Divatosabb zöldnek lenni, mivel a társadalom több szintjén is a környezetbarát megoldásokkal való élés fontos státusz-szimbólummá vált és a különböző cégek is igyekeznek kínálatukat zöldként feltüntetni (Lopez, 2019). Egyik további előnye lehet a környezettudatos cselekedeteknek, mikor az egyének felfedezik a különböző *Cselekvések élvezetét*, annak intrinzik értéke vagy más extrinzik jutalom miatt.

Az előző bekezdésben felsorolt példák mind a személy, mind a környezet számára pozitív következményekkel járnak és ez igaz több más cselekedetre is. Ezekre lehet példa az autó helyett biciklizés, vagy sétálás, mert ezek erősítik a fizikai fittséget és csökkentik az üvegházhatású-gáz kibocsátást. Ide tartozhat a szemétszedés is, mely közös társasági eseménnyé vált és kapcsolatépítésre is jó. Attól függően, hogy ezek a lehetséges nyereségek mennyire tudatos motivációk a cselekedet elkezdésekor ezek lehetnek *Méhecske* viselkedések vagy *Kölcsönös előnyök*. Előbbi esetén Gifford (2011), azért is hívta a kódot így, mert az egyén a viselkedést saját érdekéből kezdte el csinálni (mint a virágport gyűjtő méh), vagy a környezet védelmében, de később felfedezte, hogy ez a személy számára is kifejezetten hasznos (igaz a hasonlatot árnyalja, hogy a méh ezt nem fedezi fel, de a gyűjtés közben beporozza a növényeket, ezzel felmérhetetlen és pozitív hatással van az élővilágra), míg a második esetben a viselkedés elkezdése előtt már tudatában volt annak, hogy az többféle előnnyel is jár. Annak ellenére, hogy az előzőekben említett *Olcsóbb zöldnek lenni* és *Divatosabb zöldnek lenni* címkék beleillenek az ebben a bekezdésben felsorolt címkékbe előbbieik specifikusságuk miatt mégis külön lettek kezelve. A *Kölcsönös előny* és *Méhecske* címkék pedig a további nyereségeket is összefoglalják.

4. táblázat

Nyereség

Kódnév	Idézet
Olcsóbb zöldnek lenni	„...hogyha az embereknek jobban megérné a környezetbarátabb dolgot megvenni, akkor előbb – utóbb rájönne arra, hogy mivel nekik így olcsóbb, ezért magukat is, a pénztárcájukat is segítik...” (24. Interjú)
Divatosabb zöldnek lenni	„Amúgy szerintem már így is nagy a próbálkozás erre, hogy ebből valami trendet csinálni, mert nagyon sokan azokat követik csak, de úgy, hogy például mindenre, ami... szóval tök sok mindenre ráírják, hogy bio, vagy ilyen környezetbarát, de ez nem feltétlenül igaz.” (10. Interjú)
Méhecske	„...hogy biciklivel lehet járni, mert szeretek biciklizni, és akkor hurrá még örülök közben, hogy igen, ezt így

Kölcsönös előny	<p>szeretem néha amúgy is egyébként olyan tetteimet, amiket örömmel hajtok végre, és még mondjuk környezetkímélőbb is, megcsinálhatnám máshogy is, ennek így örülök mindig persze, nem nagy lemondás” (8. Interjú)</p> <p>„...nagyon fontos az, hogy a mérleg folyamatosan a pozitív irányba dőljön el az új szokással kapcsolatban. Ne csak a környezet szempontjából, hanem a saját szempontodból is, és akkor biztos megtartod a szokást, hiszen neked is jó.” (16. Interjú)</p>
Cselekvés élvezete	<p>„...az egész egy jó buli volt, egy örömforrás. Tényleg nagyon jók voltak az akciók, a közösség, minden.” (16. Interjú)</p>

INTRINZIK, SZEMÉLYES MOTIVÁLÓ TÉNYEZŐK

Az *Intrinzik, személyes motiváló tényezők* témába tartoznak az *Információ, tudás és oktatás, Információhoz való hozzáállás, Szokás, Kötelesség érzése környezetbarát tette, Észlelt viselkedéses kontroll és Énhatékonyság, Érzelmek motiváló ereje, Környezet közelsége és szeretete* és *Averzívva válik kódok*, amikre a 5. táblázat tartalmaz példákat.

A VBN (Stern és mtsai, 1999) modellben is kifejezetten fontos szerepet kap annak megjelölése, hogy a környezettudatos viselkedések elvégzéséhez tisztában kell lenni azzal, hogy adott szituációban milyen cselekedetekkel segíthetünk és tudatosuljon a személyben milyen következményei lehetnek annak az adott viselkedésnek. Ezért fontos az, hogy az emberek folyamatosan hozzáférjenek megfelelő mennyiségű *Információ, tudás és oktatás*-hoz, mivel a szükséges tudásanyagot és attitűdöket ilyen formában tudják a leginkább elsajátítani. Az interjúk során az is felmerült, hogy nemcsak ezek megszerzése fontos, hanem az is, hogy az egyéneket döntési helyzetekben emlékeztessük a tudásukra és attitűdjeikre valamilyen figyelemfelhívó módon. Az *Információhoz való hozzáállás* is fontos, hiszen az információk befogadásához gyakran nyitottság és kritikus gondolkodás szükséges. Ezek mellett más személyes tulajdonságok és körülmények is relevánsak lehetnek a környezettudatos cselekedetekben való részvételhez, de az interjúkban csak az előbb említett kettő szerepelt hangsúlyosan.

A *Szokások* gyakran a környezettudatos viselkedést akadályozó tényezőkként merülnek föl (Gifford, 2011), de ezek a motivációk között is megjelentek a jelenlegi kutatásban. Mivel a *Szokások* támogatják a már

megtanult és automatikusan megjelenő viselkedések megjelenését megfelelő külső körülmények esetén (Triandis, 1980; Verplanken és Aarts, 1999), ezért ezek hasznosak a környezettudatos cselekedetek esetén is.

Ahogy a klímaváltozás problémája kiemeltebb szerepet kap, egyre többekben jelenik meg a *Kötelesség érzése környezetbarát tette*, miszerint muszáj valamit tenniük. Az *Észlelt viselkedéses kontroll és Énhatékonyság* szorosan kapcsolódik ehhez, hiszen a VBN modell (Stern és mtsai, 1999) és a TPB (Ajzen, 1985, 1991) elmélete alapján a kötelességérzetből fakadó saját magára tulajdonított felelősséghez szükséges az is, hogy a személy úgy gondolja képes hatással lenni környezetére és meg tudja határozni saját hatását is. Valamint az egyénnek hinnie kell, hogy ezeket a cselekedeteket hatékony módon képes végrehajtani, anélkül, hogy azok sikertelenül végződjenek, vagy a kívánatossal ellentétes hatásuk lenne.

Bár a klímaváltozással és a környezetszennyezéssel kapcsolatban megélt negatív érzelmek, például a szorongás vezethet apátiához (Davenport, 2017) és tagadáshoz (Kóváry, 2019), és így a viselkedést akadályozó tényezővé válhat, az *Érzelmeknek motiváló ereje* is lehet (Hoek és mtsai, 2017; Izadpanhi és Tucker, 2018). Amit ezzel azonosíthatunk az interjúk alapján, az például a lelkesedés, büszkeség, elszántság, remény, kíváncsiság, sürgetettség és aggodalom a jövő generációiért. Az érzelmekhez köthető az is, amikor egy eddig pozitívan, vagy semlegesen értékelt cselekedet, vagy attitűdtárgy *Averzívvá válik*, ez gyakran főleg húsevással és veganizmussal kapcsolatban merült fel az interjúk során.

A *Környezet közelsége és szeretete* esetében – amely ellentétes a Gifford (2011) által azonosított helykötődés hiányával, mint a viselkedés akadályával – hangsúlyos, hogy az adott személy kedveli saját környezetét, felfedezte azokat a szépségeket, amikhez ő kötődni tud és meg akar óvni, ezért rendelkezik motivációval a környezettudatos cselekedetekre főképpen lokális szinten.

5. táblázat

Intrinzik. személyes motiváló tényezők

Kódnév	Idézet
Információ, tudás és oktatás	„...ilyen jól bemutató film, vagy ilyen nagyon durva, vagy ilyen, ami miatt szörnyülködnek az emberek, vagy nem tudom tehát ami így elborzasztja őket, és tényleg szembe állítja őket azzal, ami van...” (12. Interjú)
Információkhoz való hozzáállás	„...hogy nem az van előtérben, amit mondjuk először lát az ember, hanem mondjuk azért, amit lát, azért azt átgondolja. Engem erre tanítottak a szüleim, hogy azért előbb gondolkodjak, és csak utána cselekedjek.” (5. Interjú)
Szokás	„...mert erről szólna, hogy

	<p>tulajdonképpen bele tudjuk-e építeni a napi ritmusunkba, vagy nem tudjuk-e beleépíteni, Mert ha valaki bele tudja építeni az élete ritmusába, hogy ő meglátja a szemetet és kidobja, mert ha minden egyes alkalommal meglátja és csak elmegy mellette, akkor ez rögzül be. Berögzül az, hogy szemét – elmegy, szemét – elmegy. Így meg ugye berögzülhet az, hogy szemét – kidob. Ennyi lenne ugye az...” (5. Interjú)</p>
<p>Kötelesség érzése környezetbarát tette</p>	<p>„...ezt valaki elkezdi, és így azért kezdi el, mert így el van köteleződve emellett a dolog mellett, hogy ő változtatni szeretne, akkor ez megtartható hosszú távon szerintem.” (17. Interjú)</p>
<p>Észlelt viselkedéses kontroll és Énhatékonyság</p>	<p>„...abszolúte van a kisembereknek is felelőssége nagyon is, mert mi vagyunk azok, tehát, hogy te magadnak tudod végül is a legjobban eldönteni, hogy mit engedhetsz meg magadnak és mit nem...” (1. Interjú)</p>
<p>Érzelmek motiváló ereje</p>	<p>„A klímaváltozás egy pozitív változást hozott az életembe, hiszen beléphettem vele egy közösségbe, ahol nagyon sok minden, nagyon sok impulzus ért, és általában csak pozitív dolgok.” (16. Interjú)</p>
<p>Környezet közelsége és szeretete</p>	<p>„...nagyon szeretem a zöld környezetet, meg nem tudom, szabadidőmben is túrázok meg ilyenek...” (8. Interjú)</p>
<p>Averzívá válik</p>	<p>„...egyre jobban elkezdtem így nem kívánni a húst, és így úgy éreztem, hogy így nem ízlik, meg nem szeretnék enni. És akkor egyik nyáron így mondtam, hogy „Jó, akkor én nem szeretnék több húst enni.” (17. Interjú)</p>

NEM TÁRSAS KÜLSŐ MOTIVÁLÓ TÉNYEZŐK

A Nem társas külső motiváló tényezők témába tartoznak a *Politikai, gazdasági valós és lehetséges kényszerek és Megteremtő körülmények fennállása* kódok,

amikre a 6. táblázat tartalmaz példákat.

Az interjúk során több lehetőség is felmerült, hogy hogyan lehetne az embereket rávenni több környezettudatos viselkedésre és ezek során több a *Politikai, gazdasági valós és lehetséges kényszerekkel* volt kapcsolatos, mivel a felülről érkező korlátozásokban látnak többen olyan erőt, amely képes az előíró csoportnormákat meghatározni, elsősorban törvényeken, adókon és más jogi eszközökön keresztül. Azonban ennek akadálya lehet, amit sok interjú során felismertek, hogy szerintük az emberek többsége nem támogatná a zöld politikát, amit így a politikusok nem is lépnek meg.

Ahhoz, hogy az emberek sikeresen tudjanak környezettudatos cselekedetekben részt venni, szükséges, hogy különböző *Megteremtő körülmények* fennálljanak. Ez többféleképpen is megvalósulhat, legyen az akár a megfelelően használható helyi infrastruktúra jelenléte, vagy a személyes környezettudatos attitűdökre emlékeztető reklámok elhelyezése a boltokban. Esetleg egyszerűen az, hogy nincs elérhető környezetszennyező alternatíva, például nincsen saját gépjármű, ezért a tömegközlekedés (vagy a séta, biciklizés) az utazás egyetlen módja.

6. táblázat

Nem társas külső motiváló tényezők

Kódnév	Idézet
Politikai, gazdasági valós és lehetséges kényszerek	„Ilyen szempontból én hiszek az államhatalomban, ha lehet így fogalmazni, hogy vannak olyan dolgok, amiket tök jó lenne sokkal jobban reklámozni. Itt most semmiféle dologba nem akarok belekötni, de hogy most az lenne a lényeg, hogy vannak olyan dolgok, amiket tök jó lenne, ha kicsit nagyobb feneket kerítenénk neki. Ez, például, egy ilyen dolog, szerintem.” (5. Interjú)
Megteremtő körülmények fennállása	„...az orruk elé rakják a boltban az ilyen szatyrokat, az ilyen vászonzsákokat meg “lebomló műanyagból” készült műanyagszatyrokat, akkor talán kicsit, tényleg olyat, amit az orruk elé tolnak.” (1. Interjú)

DISZKUSSZIÓ ÉS LIMITÁCIÓK

DISZKUSSZIÓ ÉS KONKLÚZIÓK

Ennek a tanulmánynak a célja a magyar fiatalok által észlelt, a környezettudatos cselekedetekkel kapcsolatos motiváló tényezők felfedése volt. Ez a téma azért fontos, mert a klímaváltozás problémájának megoldásához vagy mérsékléséhez kulcsfontosságú az egyének saját hozzájárulása, mivel saját viselkedésükkel nemcsak saját ökológiai lábnyomukat és környezeti hatásukat tudják mérsékelni, hanem képesek nyomást gyakorolni embertársaikra és a politikai-gazdasági hatalomra, hogy hozzájáruljanak pozitív rendszerszintű változások elérésére. Kifejezetten fontos a serdülők és fiatal felnőttek vizsgálata, mivel ez az a korcsoport, amely még rendkívül fogékony azokra a külső hatásokra, melyeket felhasznál identitása, vagy élethosszig tartó szokások kialakítására (Strömmer és mtsai, 2020). Ezeknek a vizsgálatát tettük meg már létező különböző folyamatmodellekre támaszkodva: a Value-Belief-Norm modellt (VBN, Stern és mtsai, 1999), valamint a Theory of Planned Behaviour (TPB) (Ajzen, 1985, 1991) modelljét felhasználva.

Először is itt reflektálnánk a saját kutatói munkánkra, hiszen a kutató szubjektív értelmezése ebben a módszertanban mind a kódolás és címkék kialakításának folyamatában, mind a konklúziók levonásában elkerülhetetlen. Ennek a tendenciának az ellentartását és az objektivitás megőrzését konszenzusos munkamódszerrel biztosítottuk. Ehhez először az interjúkat egyedül kódoltuk, majd eredményeinket összevetettük és megvitattuk amíg nem sikerült megegyezésre jutnunk. A címkék összevonásakor és témák megalkotásakor hasonlóképpen jártunk el, ezzel biztosítva az eredményeink érvényességét és megbízhatóságát.

Megállapíthatjuk az 1. ábra alapján, hogy összesen 17 motivációt sikerült azonosítani, melyek összesen 175-ször fordultak elő az interjúk szövegeiben. Bizonyos kódok a többinél sokkal többször fordultak elő, például a *Támogató társas norma* címkét 24 szövegrészlet esetén kódoltuk, tehát gyakran említették az interjúk során. Ezek után legnagyobb számban a környezettudatossággal kapcsolatos tudáshoz kapcsolódó *Információ, tudás és oktatás* címke következik. Azonban az érzelmek szerepe sem elhanyagolható, az *Érzelmek motiváló erejére* 22 példát találtunk a szövegben. Ennek az is oka lehet, hogy az interjúalanyok szívesebben emelték ki azokat az érzelmeket, melyek segítik vagy segítették őket környezettudatos cselekedeteikkel. Valamint azt is érdemes szem előtt tartanunk, hogy nagyon sok motiváló és akadályozó tényező ugyanazon folyamatok mentén működhet. Erre jó példa a már előbb említett *Támogató társas norma* címke, amely a társas normák egyénre gyakorolt hatásáról szól, ugyanakkor attól függően, hogy az egyének referenciaként szolgáló csoport hogyan viszonyul a környezettudatos cselekedetekhez akár ezzel ellentétes viselkedésekhez vezethetne.

Az interjúkban azonosíthatóak a VBN (Stern és mtsai, 1999) és TPB (Ajzen 1985, 1991) modellek elemei, ezek hangsúlyosan megjelentek az interjúalanyok

gondolatai között: a VBN modellben (Stern és mtsai, 1999) és a TPB modellben (Ajzen, 1985, 1991) is központi jelentőségűek a személyes normák, melyeket a személy saját szociális környezetéből észlel és önmagára nézve is érvényesnek tekint és igyekszik így tenni, míg a szituációban észlelt vélt vagy valós társas figyelem ezt nem ellenzi (Smith és mtsai, 2014). Szintén centrális elem volt minden interjúban a felelősség kérdése, mely mindkét modellben szintén előkelő helyen szerepel. Ezek mellett is azonban nagy hiányosságot jelent, hogy nem integráltak fontos szituációs és intrinzik körülményeket. Előbbi esetében nem fejtik ki eléggé a különböző lehetséges nyereségek motiváló hatását, míg az utóbbi modell esetében az érzelmeket hagyják figyelmen kívül.

A használt motivációs címkék bár beleillenek a VBN (Stern és mtsai, 1999) és TPB (Ajzen 1985, 1991) jelentette keretrendszerbe, azoknak megjelenése és hangsúlya eltérhet az eredeti észak-amerikai és nyugat-európai populációktól. Talán ezek közül legjobban észrevehető volt, hogy bár a magyar kultúra erősen individualisztikus Hofstede (2010) kutatásai alapján, a *Kötelesség érzése a környezetbarát tette* címke, azaz a személy által érzett felelősség a környezet állapotáért, a várhatónál kisebb hangsúlyt kapott, valamint nem mindenkinél jelent meg erősen, hogy az egyén lenne a környezeti problémák megoldásának legfontosabb eleme, mivel továbbra is várják a paternalisztikus állami beavatkozást. Ez pedig az individualista hozzáállással szemben helyezkedik el (Bacsi, 2020).

A kelet-közép európai kultúrák megértése pszichológiai szempontból továbbra is hiányos (Jehlicka és Jacobsson, 2021; Marquart-Pyatt, 2012), ennek ellenére több aspektus is magyarázhatja a különbségeket. Ilyen lehet a Magyarországot is magába foglaló régió és a nyugati kultúrák országai közötti jövedelmi különbségek, mivel a magasabb jövedelmi szint és anyagi biztonság együttjárást mutat a környezetre fordított figyelemmel és az ebből eredő környezettudatos cselekedetekkel (Bacsi, 2020). Annak ellenére, hogy az emberek tisztában vannak és figyelnek a környezeti veszélyekre ebben a régióban, kevésbé hajlandóak áldozatokat hozni azok megelőzésére vagy megoldására (Marquart-Pyatt, 2012). A térség szocialista és poszt-szocialista történelmi és gazdasági öröksége sem egy elhanyagolható faktor, de ez további vizsgálatokat igényel (Jehlicka és Jacobsson, 2021).

Mindezek alapján, bár a felhasznált modellek alkalmasak a környezettudatos cselekedetek motivációinak vizsgálatára, igazán mélyreható változást és sikeres intervenciókat csak úgy tervezhetünk, ha ezeket a modelleket sikerül az adott kontextusban és személyre szabottan integrálni, ezzel minimalizálni az akadályok hatását és felerősíteni a motivációs tényezőket.

LIMITÁCIÓK

Mindezek mellett azonban jelentősen befolyásolja az eredményeiket a korlátozott minta. Több esetben is azért integráltunk több címkét egy közös kódba, mert nem, vagy elhanyagolható mennyiségben beszéltek róla az interjúalanyok, azonban nagyobb minta esetén az illeszkedő szövegrészek aránya is magasabb lehetett

volna és így indokoltá válik saját címke alkalmazása. Továbbá a minta korlátozottságának következménye, hogy a nemek aránya az interjúalanyok között nem kiegyensúlyozott.

Egy másik jelentős korlátozó tényező a félig-strukturált interjúk felvételének módjából adódik, hiszen bár nincsen szigorú megkötés és az interjúztató dönthet úgy, hogy bizonyos esetekben eltér a kijelölt kérdésektől – míg azok tudományosan és etikailag indokoltak –, de a kérdések miatt bizonyos témák felülreprezentálttá válhatnak. Az interjúk során explicit módon rákérdeztek, hogy a klímaváltozás megoldása kiknek a felelőssége és ha nem tesznek így, lehetséges, hogy az interjúalanyokban fel sem merül a felelősség vagy kontroll kérdésköre, esetleg saját személyes involváltságuk sem kerülne reflektorfénybe.

IRODALOMJEGYZÉK

- Ajzen, I. (1985). From Intentions to Actions: A Theory of Planned Behavior. *Action Control*, 11–39. https://doi.org/10.1007/978-3-642-69746-3_2
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-t](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t)
- Bacsi, Zs. (2020). Environmental Awareness in Different European Cultures. *Visegrad Journal on Bioeconomy and Sustainable Development*, 9(2), 47–54. <https://doi.org/10.2478/vjbsd-2020-0010>
- Baierl, T. M., Johnson, B., & Bogner, F. X. (2021). Assessing Environmental Attitudes and Cognitive Achievement within 9 Years of Informal Earth Education. *Sustainability*, 13(7), 3622. <https://doi.org/10.3390/su13073622>
- Bamberg, S., & Möser, G. (2007). Twenty years after Hines, Hungerford, and Tomera: A new meta-analysis of psycho-social determinants of pro-environmental behaviour. *Journal of Environmental Psychology*, 27(1), 14–25. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2006.12.002>
- Benke, M. (2018). *A motiváció és tanulás kapcsolatának vizsgálata: fókuszban az önmeghatározás elmélet.* Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
- Bogner, F. (2018). Environmental Values (2-MEV) and Appreciation of Nature. *Sustainability*, 10(2), 350. <https://doi.org/10.3390/su10020350>
- Bouman, T., Steg, L., & Zawadzki, S. J. (2020). The value of what others value: When perceived biospheric group values influence individuals' pro-environmental engagement. *Journal of Environmental Psychology*, 71, 101470. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101470>
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. *APA Handbook of Research Methods in Psychology, Vol 2: Research Designs: Quantitative, Qualitative, Neuropsychological, and Biological.*, 57–71. <https://doi.org/10.1037/13620-004>

- Davenport, L. (2017). *Emotional Resiliency in the Era of Climate Change*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- de Groot, J. I. M., & Steg, L. (2009). Morality and Prosocial Behavior: The Role of Awareness, Responsibility, and Norms in the Norm Activation Model. *The Journal of Social Psychology*, 149(4), 425–449. <https://doi.org/10.3200/socp.149.4.425-449>
- Delaroche, M. (2020). Adoption of conservation practices: what have we learned from two decades of social-psychological approaches? *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 45, 25–35. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2020.08.004>
- Dietz, T., Fitzgerald, A., & Shwom, R. (2005). Environmental Values. *Annual Review of Environment and Resources*, 30(1), 335–372. <https://doi.org/10.1146/annurev.energy.30.050504.144444>
- Dunlap, R. E., & van Liere, K. D. (1978). The “New Environmental Paradigm.” *The Journal of Environmental Education*, 9(4), 10–19. <https://doi.org/10.1080/00958964.1978.10801875>
- Dunlap, R. E., van Liere, K. D., Mertig, A. G., & Jones, R. E. (2000). New Trends in Measuring Environmental Attitudes: Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale. *Journal of Social Issues*, 56(3), 425–442. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00176>
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). Demonstrating Rigor Using Thematic Analysis: A Hybrid Approach of Inductive and Deductive Coding and Theme Development. *International Journal of Qualitative Methods*, 5(1), 80–92. <https://doi.org/10.1177/160940690600500107>
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Gifford, R. (2011). The dragons of inaction: Psychological barriers that limit climate change mitigation and adaptation. *American Psychologist*, 66(4), 290–302. <https://doi.org/10.1037/a0023566>
- Grúňová, M., Sané, M., Cincera, J., Kroufek, R., & Hejčmanová, P. (2018). Reliability of the new environmental paradigm for analysing the environmental attitudes of Senegalese pupils in the context of conservation education projects. *Environmental Education Research*, 25(2), 211–221. <https://doi.org/10.1080/13504622.2018.1428942>
- Han, H. (2015). Travelers’ pro-environmental behavior in a green lodging context: Converging value-belief-norm theory and the theory of planned behavior. *Tourism Management*, 47, 164–177. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.09.014>
- Hoek, A., Pearson, D., James, S., Lawrence, M., & Friel, S. (2017). Shrinking the food-print: A qualitative study into consumer perceptions, experiences and attitudes towards healthy and environmentally friendly food behaviours. *Appetite*, 108, 117–131. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2016.09.030>
- Hofstede, G. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind, Third Edition* (3. kiadás). McGraw Hill.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. (2007). *Climate Change 2007 - Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to*

- the Fourth Assessment Report of the IPCC*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- Intergovernmental Panel on Climate Change. (2018). *Global warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C above pre-industrial levels and related global greenhouse gas emission pathways, in the context of strengthening the global response to the threat of climate change, sustainable development, and efforts to eradicate poverty* [V. Masson-Delmotte, P. Zhai, H. O. Pörtner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Péan, R. Pidcock, S. Connors, J. B. R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M. I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, T. Waterfield (eds.)]. In Press.
- Izadpanahi, P., & Tucker, R. (2018). NEP (Children@School): An Instrument for Measuring Environmental Attitudes in Middle Childhood. *Australian Journal of Environmental Education*, 34(1), 61–79. <https://doi.org/10.1017/aee.2017.25>
- Jehlička, P., & Jacobsson, K. (2021). The importance of recognizing difference: Rethinking Central and East European environmentalism. *Political Geography*, 87, 102379. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2021.102379>
- Klöckner, C. A. (2013). A comprehensive model of the psychology of environmental behaviour—A meta-analysis. *Global Environmental Change*, 23(5), 1028–1038. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.05.014>
- Kóváry, Z. (2019). Bevezetés: Föld és lélek – klímaválság és pszichológia. *Imágo Budapest*, 8(4), 3–10.
- Kristóf, H. E., Varga, A., Berze, I. Z., & Dúll, A. (2021, September). A 2021-es Fenntarthatósági Témahéten való részvétellel kapcsolatos összefüggések és a Témahét értékelésének vizsgálata. PontVelem Nonprofit Kft. https://www.fenntarthatosagi.temahet.hu/2021/kutatas/Fenntarthatosagi_kutatas2021_Temahet_reszvetel_ELTE.pdf
- Lányi, K. (2008). *A környezetvédő viselkedés és az egészségviselkedés összefüggése*. Doktori disszertáció, Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Lee, K. (2011). The role of media exposure, social exposure and biospheric value orientation in the environmental attitude-intention-behavior model in adolescents. *Journal of Environmental Psychology*, 31(4), 301–308. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2011.08.004>
- Lopez, S. (2019, April 22). *Go Green: Trend or Lifestyle?* AMA Tampa Bay. Retrieved May 23, 2022, from <https://amatampabay.org/go-green-trend-or-lifestyle/>
- Marquart-Pyatt, S. T. (2012). Environmental Concerns in Cross-National Context: How Do Mass Publics in Central and Eastern Europe Compare with Other Regions of the World? *Czech Sociological Review*, 48(3), 441–466. <https://doi.org/10.13060/00380288.2012.48.3.03>
- Olli, E., Grendstad, G., & Wollebaek, D. (2001). Correlates of Environmental Behaviors. *Environment and Behavior*, 33(2), 181–208. <https://doi.org/10.1177/0013916501332002>
- Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manual: A Step By Step Guide to Data Analysis Using SPSS Program (6th ed.)*. London, UK: McGraw-Hill Education.

- Perrin, S., & Spencer, C. (1981). Independence or conformity in the Asch experiment as a reflection of cultural and situational factors. *British Journal of Social Psychology*, 20(3), 205–209. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8309.1981.tb00533.x>
- Riepe, C., Liebe, U., Fujitani, M., Kochalski, S., Aas, Y., & Arlinghaus, R. (2021). Values, Beliefs, Norms, and Conservation-Oriented Behaviors toward Native Fish Biodiversity in Rivers: Evidence from Four European Countries. *Society & Natural Resources*, 34(6), 703–724. <https://doi.org/10.1080/08941920.2021.1890865>
- Sandelowski, M. (1995). Sample size in qualitative research. *Research in Nursing & Health*, 18(2), 179–183. <https://doi.org/10.1002/nur.4770180211>
- Schultz, P. W., Gouveia, V. V., Cameron, L. D., Tankha, G., Schmuck, P., & Franěk, M. (2005). Values and their Relationship to Environmental Concern and Conservation Behavior. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 457–475. <https://doi.org/10.1177/0022022105275962>
- Shah, S. K., & Corley, K. G. (2006). Building Better Theory by Bridging the Quantitative?Qualitative Divide. *Journal of Management Studies*, 43(8), 1821–1835. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2006.00662.x>
- Smith, E. R., Mackie, D. M., & Claypool, H. M. (2014). *Social Psychology: Fourth Edition* (4th ed.). Psychology Press.
- Stern, P. C. (2000). New Environmental Theories: Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407–424. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175>
- Stern, P. C., & Dietz, T. (1994). The Value Basis of Environmental Concern. *Journal of Social Issues*, 50(3), 65–84. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1994.tb02420.x>
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., & Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human ecology review*, 81-97.
- Stoll-Kleemann, S., O’Riordan, T., & Jaeger, C. C. (2001). The psychology of denial concerning climate mitigation measures: evidence from Swiss focus groups. *Global Environmental Change*, 11(2), 107–117. [https://doi.org/10.1016/s0959-3780\(00\)00061-3](https://doi.org/10.1016/s0959-3780(00)00061-3)
- Strömmer, S., Barrett, M., Woods-Townsend, K., Baird, J., Farrell, D., Lord, J., Morrison, L., Shaw, S., Vogel, C., Lawrence, W., Lovelock, D., Bagust, L., Varkonyi-Sepp, J., Coakley, P., Campbell, L., Anderson, R., Horsfall, T., Kalita, N., Onyimadu, O. & Barker, M. (2020). Engaging adolescents in changing behaviour (EACH-B): a study protocol for a cluster randomised controlled trial to improve dietary quality and physical activity. *Trials*, 21(1). <https://doi.org/10.1186/s13063-020-04761-w>
- Szabó, Z. Á., Varga, A., Berze, I. Z., & Dúll, A. (2021, September). A 2021-es Fenntarthatósági Témahét diákkérdőíve általános és környezeti attitűdöket mérő kérdéseire kapott válaszok feldolgozása. PontVelem Nonprofit Kft. https://www.fenntarthatosagi.temahet.hu/2021/kutatas/Fenntarthatosagi_kutatas2021_kornyezeti_attitud_ELTE.pdf

- Tindle, R. (2021). Improving the global reach of psychological research. *Discover Psychology*, 1(1). <https://doi.org/10.1007/s44202-021-00004-4>
- Torkar, G., Debevec, V., Johnson, B., & Manoli, C. C. (2021). Assessing Children's Environmental Worldviews and Concerns. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 11(1), 49-65. <https://doi.org/10.26529/cepsj.793>
- Triandis, H.C. (1980). Values, Attitudes, and Interpersonal Behavior. Nebraska Symposium on Motivation, University of Nebraska Press, Lincoln.
- van Riper, C. J., & Kyle, G. T. (2014). Understanding the internal processes of behavioral engagement in a national park: A latent variable path analysis of the value-belief-norm theory. *Journal of Environmental Psychology*, 38, 288-297. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2014.03.002>
- Verplanken, B., & Aarts, H. (1999). Habit, Attitude, and Planned Behaviour: Is Habit an Empty Construct or an Interesting Case of Goal-directed Automaticity? *European Review of Social Psychology*, 10(1), 101-134. <https://doi.org/10.1080/14792779943000035>
- Yuriev, A., & Sierra-Barón, W. (2020). Exploring sustainability cross-culturally: Employees' beliefs on green behaviors. *Sustainable Development*, 28(5), 1199-1207. <https://doi.org/10.1002/sd.2069>
- Zhang, L., Ruiz-Menjivar, J., Luo, B., Liang, Z., & Swisher, M. E. (2020,). Predicting climate change mitigation and adaptation behaviors in agricultural production: A comparison of the theory of planned behavior and the Value-Belief-Norm Theory. *Journal of Environmental Psychology*, 68, 101408. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2020.101408>

1.SZ. MELLÉKLET

A félig strukturált interjúk kérdései

- Véleményed szerint napjainkban vannak-e természeti válságfolyamatok? Ha igen, akkor szerinted melyek ezek? (csak diákoknak)
 - Mi az, ami először eszébe jut a klímaváltozásról?
 - Hogyan befolyásolja életét jelenleg a klímaváltozás?
 - Mit gondol, hogyan hat a későbbi életére/az elkövetkező generációk életére a klímaváltozás? Változott-e a klímaváltozás hatására a jövőképük, és ha igen, akkor miben?
 - Milyen érzéseket figyel meg önmagán, amikor a klímaváltozás témáján gondolkodik? Hogyan változott ez az idők folyamán?
 - Fel tud-e idézni olyan dolgot, ami ön szerint a klímaváltozás hatására végleg, visszavonhatatlanul megváltozott? Kérem, meséljen erről bővebben!
 - Ön szerint kinek a felelőssége a környezet védelme, a klímaváltozás mérséklése? Miért?
 - Mi az, amit Ön szerint ma az emberek általában megtesznek a környezet védelméért, a klímaváltozás megállításáért?
 - Mi az, amit Ön személyesen megtesz a környezet védelméért?
 - Mi az, amit Ön szerint még megtennének (és mi az, amit már nem) más emberek a környezet védelméért, a klímaváltozás megállításáért?
 - Mit gondol, hogyan hatott a koronavírus-járvány a klímaváltozással kapcsolatos folyamatokra?
 - Saját viselkedésében milyen változásokat figyelt meg, amelyek előnyösek vagy hátrányosak lehetnek környezetvédelmi szempontból?
 - Mit gondol a viselkedésváltozás tartóságáról?
- Ön szerint milyen módon lehetne elősegíteni a klímaváltozás szempontjából előnyös új szokások kialakítását és megtartását?